

MUSIQA TA'LIMIDA PEDAGOGIK MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

M.Djumabayeva

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa nazariyasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqa ta'limi jarayonida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishning nazariy asoslari, zamonaviy pedagogik yondashuvlari va amaliy mexanizmlari yoritiladi. Musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyatida muloqot madaniyatining o'рни, ta'lim oluvchilar bilan samarali hamkorlikni tashkil etish, ijodiy muhitni shakllantirish, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, musiqa ta'limida interfaol metodlar, refleksiv yondashuv, emotsional intellekt, individual ta'lim strategiyalari va pedagogik hamkorlikka asoslangan muloqot mexanizmlarining imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, pedagogik muloqot, muloqot madaniyati, kommunikativ kompetensiya, pedagogik mahorat, emotsional intellekt, interfaol metodlar, ijodiy hamkorlik, refleksiya, raqamli ta'lim.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri ta'lim oluvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki kommunikativ, ijtimoiy, ijodiy va ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini ham rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, musiqa ta'limi jarayonida pedagogik muloqot madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki musiqa san'ati insonning his-tuyg'ulari, estetik qarashlari, badiiy tafakkuri va ma'naviy dunyosiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi san'at turi hisoblanadi. Musiqa o'qituvchisining ta'lim oluvchilar bilan o'rnatadigan muloqoti musiqiy bilimlarni o'zlashtirish, ijodiy qobiliyatlarni namoyon etish hamda shaxsiy rivojlanish jarayonining muhim omillaridan biridir. Pedagogik muloqot o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlar tizimidir. Mazkur jarayonda nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, empatiya, pedagogik takt, hissiy barqarorlik, o'zaro hurmat va ishonch muhim o'rin tutadi. Musiqa ta'limida esa pedagogik muloqotning mazmuni yanada kengayib, musiqiy asarni idrok etish, ijro jarayonini muvofiqlashtirish, badiiy talqinni muhokama qilish, jamoaviy ijrochilik va ijodiy hamkorlikni tashkil etish kabi faoliyatlarni ham qamrab oladi.

Musiqa o'qituvchisining pedagogik mahorati faqat nazariy bilimlar yoki ijrochilik malakalari bilan belgilanmaydi. Uning ta'lim oluvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olishi, ijodiy

tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi va qulay psixologik muhit yaratishi ham kasbiy faoliyatning muhim ko‘rsatkichlari hisoblanadi. Shu sababli musiqa ta’limida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish va ta’lim amaliyotiga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik vazifa sanaladi. Pedagogik muloqot madaniyati o‘qituvchining kasbiy bilimlari, kommunikativ ko‘nikmalari, axloqiy fazilatlar, psixologik tayyorgarligi va pedagogik faoliyat jarayonida namoyon bo‘ladigan munosabatlar tizimining yaxlitligini ifodalaydi. Uning mazmuni o‘qituvchining o‘z fikrini aniq, ravon va tushunarli ifodalashi, suhbatdoshini diqqat bilan tinglashi, turli vaziyatlarda pedagogik jihatdan maqbul qaror qabul qilishi hamda ta’lim oluvchilar bilan o‘zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirishida namoyon bo‘ladi. Pedagogik muloqotning samaradorligi, avvalo, uning insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi bilan belgilanadi. Ta’lim oluvchini shaxs sifatida qadrlash, uning fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, xatolarni kamsitish vositasi emas, balki rivojlanish imkoniyati sifatida talqin etish pedagogik muloqot madaniyatining muhim belgilaridir. Ayniqsa, musiqa ta’limida ijodiy faollik va mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun ta’lim oluvchining o‘z fikrini erkin ifoda etishiga imkon beradigan psixologik muhit zarur. Musiqiy faoliyatning o‘ziga xosligi shundaki, unda bilim va malakalar bilan bir qatorda hissiy idrok, obrazli tafakkur, badiiy talqin va ijodiy o‘zini namoyon etish jarayonlari ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, musiqa asarini tahlil qilish jarayonida o‘qituvchi ta’lim oluvchilarga tayyor xulosalarni berish bilan cheklanmasdan, ularni asarning xarakteri, mazmuni, badiiy obrazlari va ifoda vositalari yuzasidan mustaqil fikr yuritishga undashi lozim. Bunday muloqot ta’lim oluvchilarning musiqiy tafakkurini faollashtiradi va ularning estetik munosabatini shakllantiradi.

Musiqa ta’limida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish, eng avvalo, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etishni talab qiladi. Ushbu yondashuvda ta’lim oluvchilarning musiqiy tayyorgarligi, qiziqishlari, individual psixologik xususiyatlari va ijodiy imkoniyatlari hisobga olinadi. Musika darslarida barcha ta’lim oluvchilardan bir xil ijro darajasini yoki musiqiy idrokni talab qilish o‘rniga, ularning shaxsiy rivojlanish sur‘atiga mos topshiriqlarni tanlash maqsadga muvofiqdir. Masalan, musiqiy asar ijrosini o‘rganishda ayrim ta’lim oluvchilarga texnik murakkabliklarni yengishga qaratilgan mashqlar, boshqalariga esa asarning badiiy mazmunini ochib berish va mustaqil talqin yaratishga yo‘naltirilgan vazifalar taklif etilishi mumkin. Shaxsga yo‘naltirilgan muloqot jarayonida o‘qituvchi ta’lim oluvchining fikrini tinglaydi, uning ijodiy qarashlarini hurmat qiladi va o‘ziga xos yondashuvlarini rag‘batlantiradi. Bunday munosabat ta’lim oluvchida o‘z kuchiga ishonch, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy tashabbus ko‘rsatish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagogik muloqotning mazmuni ta’lim oluvchining yoshiga, musiqiy tayyorgarligiga va ta’lim maqsadlariga mos ravishda takomillashtirib borilishi lozim. Musika ta’limida interfaol metodlardan foydalanish kommunikativ faollikni rivojlantirishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. “Aqliy hujum”, “Musiqiy munozara”, “Ijodiy laboratoriya”, “Jamoaviy tahlil”, “Rolga kirish” va loyiha metodlari o‘qituvchi hamda ta’lim oluvchilar o‘rtasidagi

o‘zaro hamkorlikni kuchaytiradi. Masalan, “Musiqiy munozara” metodida ta’lim oluvchilar muayyan musiqiy asarning mazmuni, janri, xarakteri, ijro uslubi va badiiy xususiyatlari yuzasidan o‘z fikrlarini bildiradilar. O‘qituvchi esa munozarani boshqarish, fikrlar xilma-xilligini qo‘llab-quvvatlash va bahs jarayonida o‘zaro hurmat tamoyillariga rioya etilishini ta’minlaydi. Natijada ta’lim oluvchilarda musiqiy tahlil qilish, dalillash, tinglash va o‘z nuqtayi nazarini madaniyatli ifodalash ko‘nikmalari shakllanadi. Pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda emotsional intellekt va empatik munosabat ham muhim o‘rin tutadi. Musiqi san’ati hissiy kechinmalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgani sababli, musiqi o‘qituvchisining o‘z hissiyotlarini boshqarishi, ta’lim oluvchilarning ruhiy holatini anglay olishi va murakkab vaziyatlarda muvozanatni saqlashi pedagogik faoliyat samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Musiqi mashg‘ulotlarida ta’lim oluvchining ijrodagi xatosiga munosabat bildirish, sahna hayajonini yengishga ko‘maklashish, jamoaviy ijroda yuzaga keladigan kelishmovchiliklarni bartaraf etish kabi vaziyatlar uchraydi. Bunday holatlarda keskin tanqid yoki taqqoslash o‘rniga, konstruktiv fikr-mulohaza bildirish, xatoni tahlil qilish va uni tuzatish yo‘llarini birgalikda belgilash samarali hisoblanadi. Empatik yondashuv ta’lim oluvchining psixologik xavfsizligini ta’minlab, uning ijodiy faolligini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchi ta’lim oluvchining muvaffaqiyatlarini e’tirof etishi, qiyinchiliklarini tushunishi va unga individual yordam ko‘rsatishi orqali o‘zaro ishonch muhitini yaratadi. Bunday muhitda ta’lim oluvchi o‘z imkoniyatlarini namoyon etishdan cho‘chimaydi, yangi ijodiy g‘oyalarni ilgari surishga intiladi. Musiqi ta’limida refleksiv muloqotni tashkil etish ham zamonaviy pedagogik mexanizmlardan biridir. Refleksiya pedagogik faoliyatni ongli ravishda tahlil qilish, erishilgan natijalarni baholash, yuzaga kelgan qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash va kelgusi faoliyatni takomillashtirish jarayonidir. Mashg‘ulot yakunida “Bugun qanday yangi bilimga ega bo‘ldim?”, “Musiqiy asarni ijro etishda qaysi jihatlar menga qiyinchilik tug‘dirdi?”, “Guruh bilan ishlash jarayonida qanday tajriba orttirdim?” kabi savollardan foydalanish mumkin. O‘qituvchi esa o‘z faoliyatini muloqot jarayonida barcha ta’lim oluvchilarning fikrini tinglagani, topshiriqlarning ijodiy faollikka ta’siri va qo‘llangan pedagogik usullarning samaradorligi nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Refleksiv muloqot o‘qituvchining o‘z pedagogik faoliyatiga tanqidiy yondashishini, ta’lim oluvchilarning esa o‘z imkoniyatlarini anglashini ta’minlaydi. Shu tariqa muloqot bir tomonlama axborot uzatish jarayonidan o‘zaro rivojlanishga xizmat qiluvchi hamkorlik shakliga aylanadi. Ayniqsa, bo‘lajak musiqi o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida refleksiv kundaliklar, pedagogik kuzatuvlar, o‘zaro tahlil va mikroo‘qitish mashg‘ulotlaridan foydalanish kommunikativ ko‘nikmalarni mustahkamlash imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar musiqi ta’limida pedagogik muloqotning yangi shakllarini yaratish, musiqiy materiallar almashish, ijodiy topshiriqlarni muhokama qilish va ta’lim oluvchilarning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Elektron ta’lim platformalari, videokonferensiya vositalari, audioyozuv dasturlari va virtual musiqiy resurslardan foydalanish o‘qituvchi hamda ta’lim oluvchilar o‘rtasidagi muloqot doirasini kengaytiradi. Masalan, ta’lim oluvchilar o‘z

ijrolarini audio yoki video shaklida yozib, elektron platformaga joylashtirishlari mumkin. O‘qituvchi ushbu materiallarga individual tavsiyalar, izohlar va rivojlantiruvchi fikr-mulohazalar bildiradi. Guruh a‘zolari esa bir-birlarining ijrolarini belgilangan mezonlar asosida tahlil qilib, o‘zaro tajriba almashadilar. Bunda raqamli muloqot etikasi, mualliflik huquqiga hurmat, konstruktiv fikr bildirish va axborot xavfsizligi qoidalariga amal qilish muhim ahamiyatga ega. Raqamli vositalar bevosita jonli muloqotning o‘rnini to‘liq egallamasligi, balki auditoriyadagi pedagogik hamkorlikni to‘ldirishi lozim. Shu jihatdan aralash ta’lim shakllari musiqa ta’limida muloqotning an’anaviy va zamonaviy vositalarini uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Jamoaviy ijodiy faoliyat pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirishning tabiiy va samarali muhitidir. Xor, ansambl, orkestr va turli ijodiy loyihalar jarayonida har bir ishtirokchi o‘z vazifasini anglaydi, boshqa ijrochilarni tinglaydi, umumiy badiiy maqsadga erishish uchun o‘z faoliyatini muvofiqlashtiradi. O‘qituvchining vazifasi ijro jarayonini boshqarish bilan cheklanmaydi. U jamoada o‘zaro ishonchni shakllantirishi, har bir ishtirokchining ijodiy hissasini qadrlashi va umumiy natijaga yo‘naltirilgan hamkorlikni tashkil etishi lozim. Jamoaviy faoliyat ta’lim oluvchilarda tinglash madaniyati, o‘zaro mas’uliyat, murosaga kelish, fikr almashish va birgalikda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Musiqa ta’limida milliy musiqiy meros va umuminsoniy qadriyatlar asosida muloqot madaniyatini shakllantirish ham alohida ahamiyatga ega. O‘zbek xalq musiqasi, maqom san’ati, an’anaviy ijrochilik va folklor namunalarini o‘rganish jarayonida milliy madaniyatga hurmat, avlodlar davomiyligi, ustoz-shogird an’analari va ijodiy merosni qadrlash tamoyillariga e’tibor qaratish zarur. Ustoz-shogird munosabatlari musiqa ta’limida pedagogik muloqotning tarixiy va madaniy asoslaridan biri hisoblanadi. Mazkur an’anada bilim va ijrochilik tajribasi bilan bir qatorda, kasbiy odob, sabr-toqat, mas’uliyat, tinglash madaniyati va san’atga sadoqat kabi fazilatlar ham o‘zlashtiriladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirilgan ustoz-shogird modeli ta’lim oluvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Musika ta’limida pedagogik muloqot madaniyatini tizimli rivojlantirish uchun diagnostik-tahliliy, motivatsion-mazmuniy, amaliy-kommunikativ va refleksiv-baholash bosqichlarini o‘z ichiga olgan metodik tizimdan foydalanish mumkin. Diagnostik-tahliliy bosqichda bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ ko‘nikmalari, nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, empatik munosabati va pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qilish xususiyatlari o‘rganiladi. Kuzatish, suhbat, o‘z-o‘zini baholash, vaziyatli topshiriqlar va refleksiv so‘rovnomalar ta’lim oluvchilarning individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi. Motivatsion-mazmuniy bosqichda pedagogik muloqot madaniyatining kasbiy faoliyatdagi ahamiyati ochib beriladi. Ta’lim oluvchilarda samarali muloqotga ehtiyoj, pedagogik hamkorlikka qiziqish va o‘z kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishga intilish shakllantiriladi. Amaliy-kommunikativ bosqichda interfaol metodlar, rolli o‘yinlar, musiqiy munozaralar, jamoaviy ijodiy loyihalar va pedagogik vaziyatlarni modellastirish orqali kommunikativ ko‘nikmalar rivojlantiriladi. Refleksiv-baholash bosqichida esa

ta’lim oluvchilarning kommunikativ faoliyati tahlil qilinib, o‘zaro baholash va o‘z-o‘zini baholash amalga oshiriladi. Mazkur tizimni amaliyotga tatbiq etishda pedagogik muloqotning samaradorligini baholash mezonlarini belgilash muhimdir. Bunda nutqning aniqligi va ravonligi, faol tinglash, empatik munosabat, pedagogik takt, ijodiy hamkorlik, nizoli vaziyatlarni hal etish va refleksiv tahlil ko‘nikmalarini hisobga olish mumkin. Ushbu mezonlar ta’lim oluvchilarning kommunikativ rivojlanishini kuzatish va individual pedagogik yordamni tashkil etishga xizmat qiladi. Pedagogik muloqot madaniyatining rivojlanishi musiqa ta’limi sifatini bir necha yo‘nalishda takomillashtirish imkonini beradi. Samarali muloqot ta’lim oluvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi, musiqiy asarlarni mustaqil tahlil qilish va ijodiy takliflar bildirishga undaydi. Insonparvarlikka asoslangan munosabat esa qulay psixologik muhitni shakllantirib, ijodiy izlanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Shu bilan birga, pedagogik muloqot jamoaviy ijrochilik va ijodiy hamkorlik sifatini oshirib, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishga ko‘maklashadi.

XULOSA

Musiqa ta’limida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonining muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi. Musiqa o‘qituvchisining kommunikativ faoliyati ta’lim oluvchilarning musiqiy bilimlarni o‘zlashtirishi, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishi, estetik tafakkurini rivojlantirishi va shaxslararo munosabatlarni shakllantirishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tahlillar asosida musiqa ta’limida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish shaxsga yo‘naltirilgan muloqotni tashkil etish, interfaol metodlardan foydalanish, emotsional intellekt va empatik munosabatni rivojlantirish, refleksiv faoliyatni yo‘lga qo‘yish, raqamli kommunikatsiya vositalarini maqsadli qo‘llash, jamoaviy ijodiy hamkorlikni kuchaytirish hamda milliy musiqiy meros asosida pedagogik odob va muloqot qadriyatlarini shakllantirish kabi mexanizmlarni izchil amalga oshirishni talab etadi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodik tizimni takomillashtirish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, amaliy muloqot treninglarini tashkil etish va refleksiv baholash vositalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Mazkur mexanizmlarning ta’lim amaliyotiga tatbiq etilishi musiqa ta’limida hamkorlikka asoslangan, ijodiy va insonparvar pedagogik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, pedagogik muloqot madaniyati musiqa o‘qituvchisining kasbiy mahoratini belgilovchi muhim omillardan biri bo‘lib, uni rivojlantirish musiqa ta’limi sifatini oshirish, ta’lim oluvchilarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish va zamonaviy pedagogik talablar asosida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning zarur shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.

3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." *QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER* 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musiqi o‘qitish metodikasi va maktab repertuari." *Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti* (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOIYILLARI. *University Research Base*, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(26), 192-195.
12. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 291-295.